

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА НЕГАТИВНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Карєлова Д.А.,

*здобувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства*

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Розглянуто окремі особливості організації та діяльності Конституційного Суду України. Автор звертає увагу на проблематиці визначення Конституційного Суду України, як суб'єкта негативної правотворчості в Україні.

Ключові слова: Конституційний Суд України, конституційна правотворчість, нормотворчий процес, рішення Конституційного Суду України.

Рассмотрены отдельные особенности организации и деятельности Конституционного Суда Украины. Автор обращает внимание на проблематике определения Конституционного Суда Украины, как субъекта негативной правотворчества в Украине.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, конституционное правотворчество, нормотворческий процесс, решение Конституционного Суда Украины.

Several specific features of the organization and operation of the Constitutional Court of Ukraine. The author draws attention to the problems of definition of the Constitutional Court of Ukraine, as the subject of negative lawmaking in Ukraine.

Keywords: Constitutional Court of Ukraine, constitutional law-making, legislative process, the decision of the Constitutional Court of Ukraine.

Навряд чи ідеологи державної незалежності України, моделюючи варіанти конституційного ладу майбутньої держави, могли передбачити виникнення настільки

впливового державного органу у її системі влади як сучасний Конституційний Суд України. При цьому, перш за все, мається на увазі конституційно-правовий статус

єдиного вітчизняного органу конституційної юрисдикції без уваги до обставин поточного політичного моменту.

На сьогоднішній день, захоплення ускладненими юридичними конструкціями, не завжди виправдане перенасичення наукових статей на конституційно-правову тематику загально-філософськими категоріями, зосередженість на неактуальних та/або другорядних питаннях, не вигідно відрізняє деякі вітчизняні праці від наукових доробок зарубіжних, в першу чергу європейських, вчених-правників. Нам слід поступово переходити від практики «описової» науки до науки сучасного зразка, яка надаватиме ясні і прості рішення для практичного застосування, ґрунтуючись, при цьому, на конституційно-правовій доктрині. Вченим слід, усвідомлюючи межі власних можливостей, крок за кроком, позитивно впливати на ситуацію в державі там, де ми можемо це робити доступними юридичній науці засобами.

Комплексно аналізуючи загальний науковий доробок у сфері конституційного правосуддя в Україні, слід констатувати факт існування значного кола питань, що до сьогодні не знайшли свого остаточного вирішення. Однією з причин такого стану справ є порівняно незнайома частина українських вчених-конституціоналістів, які послідовно та спеціалізовано займаються вказаним напрямком наукових досліджень, не йдучи за загальом, виражено формують доктринальні засади конституційного правосуддя. До таких правників слід віднести А. О. Селіванова, В. М. Шаповала, П. Стецюка, В. М. Камла та декількох інших. Очевидно, що наукова увага зазначених видатних українських вчених не може охопити всіх найважливіших проблем, пов'язаних з конституційним правосуддям в Україні.

До таких проблем, що мають першочергове значення для державотворчого та конституційного процесів в Україні, можна віднести проблеми, що стосуються: меж повноважень КСУ; незалежності (суддів) КСУ; критеріїв відбору осіб, що претендують на посаду судді КСУ; виконання рішень КСУ; вплив рішень КСУ на політичну та соціально-економічну ситуацію в державі, роз'яснення правової природи КСУ широким верствам населення та інші.

Відповідно до ст. 147 Конституції України, Конституційний Суд вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції та законів України. Відповідно до ст. 152 Конституції України, закони та інші правові акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремі частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Відповідно до ст. 15 Закону «Про Конституційний Суд України», підставами для прийняття Конституційним Судом рішення щодо неконституційності правових актів повністю чи в їх окремих частинах є: невідповідність Конституції України; порушення встановленої Конституцією України процедури їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності; перевищення конституційних повноважень при їх прийнятті.

Таким чином, якщо не брати до уваги можливостей безпосереднього народовладдя, в Україні, існує лише два суб'єкти конституційних правовідносин, рішення яких можуть мати своїм правовим наслідком втрату чинності закону: Верховна Рада України та Конституційний Суд України.

Конституційно-правовий статус Конституційного Суду України регулюється на найвищому рівні, поряд з іншими центральними органами держави. Головна

мета його – забезпечення верховенства Конституції як шляхом “негативного законотворення”, тобто визнання неконституційними нормативних актів, так і за допомогою тлумачення конституції та законів (“позитивне нормотворення”).

Відповідно Закону СРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) СРСР» від 1 грудня 1988 р. Було передбачено створення Комітету конституційного нагляду СРСР, основи функціонування якого закріплювалися в Законі СРСР «Про конституційний нагляд в СРСР». За аналогією Конституція УРСР, після внесення змін до її ст. 112, передбачала формування Конституційного Суду УРСР, склад якого мав обиратися Верховною Радою УРСР. Проте цей орган так і не було сформовано.

Після прийняття нині чинної Конституції України було ухвалено новий Закон «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р., Але реальний відлік історії спеціалізованого правового захисту Конституції України слід вести з 1997 р., коли Конституційний Суд України прийняв свої перше рішення.

За час своєї діяльності (1996–2012 рр.) Конституційний Суд України прийняв понад 300 рішень і висновків, став одним із найважливіших інститутів правової держави, формування якої проголошує Конституція України. Його рішення і висновки сприяли ефективному правовому захисту Основного Закону, вдосконаленню правових механізмів реалізації та гарантування основних конституційних прав і свобод людини і громадянина, упередженню та вирішенню конституційних конфліктів у державі, формуванню позитивного політичного іміджу України як правової держави.

Починаючи із давніх філософів, всі напрямки гуманітарних наук сходяться на тому, що право має бути концентрованим вираженням ідеалів справедливості, утіленням моральних принципів. На думку М. В. Цвіка, нині свою наукову цінність повністю зберігає гуманістичне вчення школи природного права про існування невід'ємних прав людини, які не можуть бути спростованими, чи звуженими. Не можна заперечувати значення вчення про історичну обумовленість і унікальний характер права кожної країни світу, яке було висунуте історичною школою права. Помітний вплив на теорію праворозуміння справило вчення реалістичної школи права Р. фон Ієрінга, що сконцентрувало увагу на цілях правового регулювання і захисті правом різноманітних інтересів. Особливо значне місце у правовій спадщині належить ученню І. Канта, який бачив головне значення права у поєднанні свободи окремої людини зі свободою усіх, установленні певної міри цієї свободи.

Зберігають своє значення в сучасних умовах і деякі положення нормативізму Г. Кельзена, який наголошував на необхідності дослідження права насамперед як нормативного явища, заклав основи вчення про ієрархічну супідрядність різних форм існування права, примат міжнародного права над внутрішньодержавним. Заслугою психологічної школи права Л. Петражицького є детальне обґрунтування психологічної природи праворозуміння. З учення соціологічної школи права впливає невідривні нормативних положень права від практики його реалізації, яка може, наприклад, у вигляді судової практики, набувати самостійного значення. Слід віддати належне і марксистському вченню про право.

Тенденцією розвитку конституційного права в сучасних умовах є поширення серед правників природно-правового праворозуміння. Натомість ще М. М. Коркунов, відзначав: “Природне право – найбільш старе, найбільш первинне. Воно з'явилося разом із першою людиною, воно передувало будь-якому іншому праву. І ось варто було будь-яку нову ідею видати за принцип

природного права, вона отримувала в силу цього весь авторитет старшості навіть у порівнянні з самим архаїчним правом. Так, римські юристи проводили у життя моральні вчення стоїків, видаючи їх за природне право, якому людей навчила сама природа. У XVII ст. нові, вільні початки протиставлені пережившому свій зміст середньовічному праву як споконвічні витоки природного права.”

Сутність і зміст природного та позитивістського праворозуміння сформувалися в контексті розвитку світової і, перед усе, європейської філософії права і стали результатом тривалих дискусій про співвідношення моралі та права, справедливої та належної поведінки, свободи і обов’язку тощо.

Тома Аквінський сформулював положення про природне право як втілення моралі та справедливості, яким має керуватися суб’єкт правотворчості при створенні позитивного права. Він стверджував, що несправедливий закон – не закон. Цей вислів на сьогодні якнайкраще втілюється у принципі верховенства права. Таким його зміст залишається й донині в конституціях України і більшості інших держав світу.

Формування перших конституцій і конституційних актів у XVIII – XIX ст. здійснювалося під впливом концепцій і теорій прихильників теорії природного права, які розглядали державу як форму суспільного життя, що засновується людьми добровільно на основі взаємної згоди шляхом укладення договору. Правовою моделлю такого суспільного договору і стали перші конституції та конституційні акти.

Ідеї та ідеали природного права були актуальними на той час і для України та узгоджувалися з тогочасними прагненнями українців до створення національної державності на гуманістичних і демократичних засадах. Про це, зокрема, свідчить і зміст Конституція Пилипа Орлика 1710 року”.

Разом із тим, епоха Відродження та Реформації сприяла й утвердженню позитивістського праворозуміння. Ці мислителі протиставляли свої погляди ідеям природного права і намагалися розмежувати право і мораль. Зокрема, С. Бентам писав: “Багато людей, безпристрасно говорять про “Закон природи”, чи природний закон, і потім повідомляють вам свою думку щодо того,

що гарно і що погано, і ви маєте розуміти, що ці думки є сутністю глав і законів природи”.

Певні виявлення цієї взаємодії можна знайти навіть в останніх радянських конституціях – Конституції СРСР 1977 року та Конституції УРСР 1978 року, котрі формально закріплювали принцип суверенітету радянського народу і доволі досконалу систему прав і свобод людини і громадянина при збереженні позитивістської методології державного права. Але реалізація ідей і ідеалів природного права в конституціях стала можливою в Україні лише після проголошення незалежності нашої держави в 1991 році.

При розробці перших проектів організації в новітній Україні конституційного правосуддя ніхто не передбачав, наскільки визначальними будуть рішення Конституційного суду для стратегічного розвитку України. Не виявились підготовленими до належного сприйняття його місії як громадяни нової України, так і провідні представники вітчизняного політикуму, з їх не завжди справедливою критикою та звичкою розглядати діяльність Конституційного Суду через призму власних інтересів та уявлень. Приймаючи на себе відповідальність за вирішальні рішення, Конституційний Суд помилково не вважав за потрібне потурбуватися про їх належне сприйняття суспільством, що спричинило, нерідко несправедливо, скептичне ставлення до його діяльності.

Свою частку відповідальності за це несуть і представники конституційно-правової науки, які не тільки не завжди приділяють адекватну увагу актуальним питанням, пов’язаним зі здійсненням конституційного правосуддя в Україні, а й часто займають невинувато критичну позицію, не задумуючись про наслідки такого підходу.

Єдиним інструментом впливу Конституційного Суду України на ситуацію в державі, за відсутності індивідуального механізму примусу, є його авторитет. Авторитет суду утверджується високим рівнем його складу та, що найголовніше, рішень. Тільки в такому разі можна робити припущення про можливість впливу Конституційного Суду України на національне правотворення та надання йому умовного статусу «негативного правотворця».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Конституційний Суду України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
2. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М.В. Цвіка / упоряд. : О.В. Петришин, С.В. Шевчук, О.Р. Дашківська та ін.; відп. ред. О.В. Петришин. – Х : Право, 2010. – С. 12.
3. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. 2-е изд. / Предисловие И. Ю. Козлихина. – СПб, 2004. – С. 130-131.
4. Тимошенко В. І. Розвиток теорії держави в політико-правовій думці України і Росії (кінець XIX - початок XX ст.). Монографія. – К., 2004. – С. 20-21.
5. Бентам Й. Введение в основания нравственности и законодательства / Пер., предисл., примеч. Б.Г. Капустина. – М.: РОССПЭН, 1998. – С. 24.